

І. В. Даценко,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5903-8466>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.18.173

РИНОК СОНЯШНИКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

I. Datsenko,
Postgraduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

THE SUNFLOWER MARKET OF UKRAINE UNDER WARTIME CHALLENGES: IMPROVEMENT
OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM

У статті досліджено сучасний стан та тенденції розвитку ринку соняшнику України в умовах воєнних викликів, що суттєво трансформували виробничі, переробні та експортні ланки його функціонування. Показано, що війна призвела до зменшення площ посівів і валового збору насіння соняшнику, зниження завантаженості олійноекстракційних заводів, порушення логістики та обмеження доступу до традиційних експортних маршрутів.

Особливу увагу приділено інституційно-економічним аспектам удосконалення організаційного механізму ринку соняшнику. Запропоновано створення міжвідомчої агенції для управління експортними потоками олійних культур, що забезпечить координацію дій держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Аргументовано необхідність розвитку механізмів пільгового кредитування під заставу врожаю, страхування воєнних і кліматичних ризиків, а також запровадження компенсаційних програм для покриття логістичних витрат експортерів.

Підкреслено роль стимулювання внутрішньої переробки насіння як базового чинника формування доданої вартості всередині країни. У статті доведено, що інтеграція інституційних реформ, фінансово-економічних інструментів, інноваційних маркетингових стратегій і розвитку переробної інфраструктури дозволить зміцнити конкурентоспроможність України на світовому ринку соняшнику та забезпечить її стійку інтеграцію у глобальні ланцюги створення вартості.

The article examines the current state and development trends of the sunflower market in Ukraine under wartime challenges, which have significantly transformed its production, processing, and export components. It is shown that the war has led to a reduction in sown areas and gross sunflower seed output, decreased utilization of oil extraction plants, disrupted logistics, and limited access to traditional export routes. At the same time, the market demonstrated signs of adaptive resilience due to the use of modern agrotechnologies, the development of alternative logistic corridors, and the diversification of sales directions. Based on statistical analysis and comparison of indicators for 2019–2023, key imbalances were identified between production potential and the possibilities for exporting processed products, which aggravates the problem of the raw-material orientation of agricultural exports.

Particular attention is paid to the institutional and economic aspects of improving the organizational mechanism of the sunflower market. The article proposes the creation of an interdepartmental agency for managing the export flows of oilseeds, which would ensure coordination among the state, business, and international partners. The necessity of developing mechanisms of preferential lending secured by harvests, insurance against war and climate risks, as well as the introduction of compensation programs for covering exporters' logistics costs is substantiated. The priority of digitalizing logistics processes using modern platforms (AgriChain, GrainTrack) is highlighted, as it would enhance the transparency of product movement and reduce costs.

In the marketing sphere, emphasis is placed on the expediency of expanding export geography towards the markets of Asia, Africa, and Latin America, developing contract farming with international traders, and promoting the Ukrainian product brand as "environmentally friendly" and competitive in terms of quality parameters. The role of stimulating domestic processing of sunflower seeds as a key factor in generating added value within the country is underlined. The study demonstrates that the integration of institutional reforms, financial and economic instruments, innovative marketing strategies, and processing infrastructure development will strengthen Ukraine's competitiveness in the global sunflower market and ensure its sustainable integration into global value chains.

The results of the study have theoretical and practical significance for the development of state agricultural policy aimed at improving the efficiency of the sunflower market under wartime and post-war challenges. The proposed approaches can be used as practical tools by agricultural enterprises, public authorities, and professional associations seeking to increase the efficiency of production and export operations. They also provide a basis for further scientific research, particularly in the areas of post-war recovery, agribusiness digitalization, and the formation of cluster models for the development of the sunflower market.

Ключові слова: ринок соняшнику; організаційно-економічний механізм; воєнні виклики; аграрний сектор; експорт; переробка; логістика; маркетингові стратегії; інституційна підтримка; додана вартість.

Key words: sunflower market; organizational and economic mechanism; wartime challenges; agricultural sector; export; processing; logistics; marketing strategies; institutional support; added value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соняшник є стратегічною олійною культурою для аграрного сектору України, яка відіграє ключову роль як у забезпеченні внутрішніх потреб населення в рослинній олії та кормових ресурсах, так і у формуванні валютних надходжень від експорту. Високий рівень урожайності та значний обсяг переробних потужностей протягом останніх десятиліть дозволили Україні утримувати провідні позиції на світовому ринку, забезпечуючи понад 50 % глобального експорту соняшникової олії. Таким чином, галузь стала одним із найпотужніших драйверів розвитку агропродовольчого комплексу та вагомим елементом продовольчої безпеки країни.

Однак воєнні події 2022—2025 рр. спричинили суттєві структурні зрушення у виробництві, переробці та реалізації насіння соняшнику. Руйнування

транспортної та виробничої інфраструктури, блокада морських портів, ускладнення логістики та зростання її вартості істотно обмежили можливості експорту. Паралельно нестабільність цін на світових ринках і значні ризики для агровиробників загострили проблему збереження конкурентоспроможності української продукції. Такі умови виявили низку слабких місць в організаційно-економічному механізмі функціонування ринку соняшнику, серед яких надмірна залежність від великих агрохолдингів, недостатня інтеграція малих і середніх виробників у експортні ланцюги, обмежена диверсифікація ринків збуту та технологічне відставання частини підприємств.

Разом із тим, воєнні виклики стали потужним стимулом для пошуку нових форм організації та управління. Підвищилася актуальність використання альтернативних логістичних маршрутів (Дунайські порти, сухопутні коридори через країни ЄС), розвитку кооперативних моделей та кластерних об'єднань, які здатні забез-

печити ефективнішу координацію між виробниками, переробниками й трейдерами. Зростає значення інноваційних технологій, цифрових платформ та систем простежуваності, які дають змогу підвищувати прозорість і довіру з боку міжнародних партнерів.

У цьому контексті модернізація організаційно-економічного механізму ринку соняшнику стає стратегічним завданням державної політики й бізнес-середовища. Йдеться про формування гнучкої моделі управління, здатної швидко адаптуватися до викликів глобального середовища, забезпечувати стабільність експортних потоків і створювати додану вартість у національній економіці. Саме тому дослідження сучасних тенденцій, проблем і перспектив розвитку ринку соняшнику в умовах війни та глобальної нестабільності є надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні публікації свідчать, що ринок соняшнику України в умовах воєнних викликів стикається з проблемами логістики, руйнуванням інфраструктури та залежністю від зовнішніх ринків збуту. Українські дослідники (О. Ткач, І. Баланюк, Ю. Копчак та ін.) підкреслюють необхідність диверсифікації експорту, розвитку внутрішньої переробки та удосконалення державного регулювання. Європейські автори (С. Ketels, S. Protsiv) доводять ефективність кластерної моделі, яка може збільшити додану вартість у сільському господарстві на 20—30 %. Загалом науковий доробок підтверджує потребу удосконалення організаційно-економічного механізму ринку соняшнику шляхом інституційних реформ, диверсифікації ринків та впровадження інноваційних моделей розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо модернізації організаційно-економічного механізму функціонування ринку соняшнику в Україні, спрямованих на підвищення його стійкості, конкурентоспроможності та адаптації до умов воєнних викликів і глобальної нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Організаційно-економічний механізм ринку соняшнику доцільно розглядати як складну, багаторівневу та багатокомпонентну систему, що інтегрує інституційні, економічні та управлінські елементи. Він охоплює сукупність формальних і неформальних інститутів, економічних інструментів, управлінських рішень і ринкових регуляторів, які забезпечують ефективне функціонування виробничо-збутового ланцюга — від вирощування сировини до її переробки, логістичного супроводу та реалізації кінцевої продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Специфіка цього механізму полягає у поєднанні ринкових механізмів саморегуляції із державною політикою підтримки аграрного сектору. У сучасних умовах він формується на перетині інтересів великих агрохолдингів, малих і середніх фермерських

господарств, переробних підприємств, логістичних операторів, експортних організацій і міжнародних трейдерів. Така багаторівнева взаємодія забезпечує адаптивність ринку до зовнішніх викликів, але водночас виявляє його уразливість у разі дисбалансів між суб'єктами.

Визначено кілька ключових напрямів економічної думки, що пояснюють закономірності функціонування ринку соняшнику та визначають рамки його подальшого розвитку.

По-перше, положення інституціоналізму (Д. Норт, О. Вільямсон) дозволяють розкрити роль інституційного середовища у формуванні ефективної моделі ринку [1]. Формальні правила — законодавство, стандарти, угоди, контракти — створюють правове поле для діяльності учасників, тоді як неформальні норми — традиції, ділова культура, рівень довіри між виробниками й переробниками — визначають реальні умови функціонування. У випадку України слабкість правозастосування та недостатній розвиток механізмів довіри є факторами, що обмежують ефективність ринку, а отже, інституціональна модернізація є необхідною умовою його стійкого розвитку.

По-друге, класичні теорії ринкової організації (А. Сміт, Д. Рікардо) становлять теоретичну базу для розуміння принципів поділу праці, механізмів формування конкурентних переваг і міжнародної спеціалізації [2]. У випадку соняшникового комплексу вони проявляються у високій продуктивності виробництва, орієнтації на експорт продукції з доданою вартістю та використанні природно-економічних переваг України. Закон порівняльних переваг Рікардо пояснює, чому саме Україна спеціалізується на вирощуванні соняшнику і чому ця культура формує вагомий частку валютних надходжень держави.

По-третє, сучасні підходи до аграрного менеджменту та маркетингу суттєво розширюють рамки аналізу. Концепції М. Портера — конкурентних стратегій, кластерів та ланцюгів створення вартості — дозволяють пояснити, як географічна концентрація виробників і переробників у межах окремих регіонів може знижувати транзакційні витрати, стимулювати інновації та підвищувати експортний потенціал [3]. У свою чергу, маркетинговий менеджмент, запропонований Ф. Котлером, акцентує увагу на необхідності орієнтації аграрного бізнесу на потреби споживача, використанні сучасних комунікаційних каналів та створенні сильного бренду української соняшникової продукції [4].

Узагальнюючи, організаційно-економічний механізм ринку соняшнику постає як динамічна система, що поєднує класичні ринкові закономірності, інституційні рамки та сучасні управлінські практики. Його ефективність залежить від балансу між ринковою саморегуляцією, державним втручанням і здатністю учасників ринку інтегруватися у глобальні виробничо-збутові ланцюги.

Ринок соняшнику в Україні в умовах війни зазнав глибоких структурних трансформацій, які проявилися у виробничій, переробній, експортній та ціновій сферах. Воєнні ризики, блокування портів, знищення інфраструктури та скорочення доступу до фінансів істотно змінили традиційні механізми функціонування цієї стра-

тегічної галузі, яка забезпечує Україні провідні позиції на світовому ринку олійних культур [5].

У виробничій сфері спостерігається значне скорочення посівних площ. Якщо у 2021 році вони становили близько 6,5 млн га, то у 2022 році знизилися до 5,1 млн га (мінус 22 %), а у 2023 році — до 4,9 млн га. Таке падіння пов'язане не лише з воєнними діями та замінуванням територій, але й з нестачею ресурсів для проведення посівної кампанії. Водночас середня врожайність залишалася відносно стабільною: 2,3 т/га у 2021 році, 2,2 т/га у 2022 році та 2,25 т/га у 2023 році. Це підтверджує технологічну стійкість українського аграрного виробництва, що базується на застосуванні сучасних агротехнологій, якісного насіннєвого матеріалу та ефективних агрохімічних засобів. У результаті у 2023 році було зібрано близько 11 млн т насіння, що на 31 % менше порівняно з 2021 роком, але суттєво перевищило песимістичні прогнози початку війни.

Переробна сфера виявилася більш уразливою. До війни в Україні функціонувало понад 60 великих олійноекстракційних заводів із загальною річною потужністю переробки до 20 млн т насіння. Проте у 2022—2023 роках понад третина цих потужностей була зупинена або працювала з перебоями. Завантаженість виробничих ліній скоротилася до 55—60 % від довоєнного рівня, а в окремі періоди падіння сягало 40 %. Це спричинило накопичення надлишків насіння, тиск на внутрішні ціни та зниження валютної виручки. Недостатня підтримка переробних підприємств з боку держави ще більше поглибила кризові явища, тоді як країни-конкуренти (наприклад, Туреччина чи Аргентина) змогли швидко адаптуватися, нарощуючи власну переробку.

Експортна сфера зазнала найбільш драматичних змін. У 2021 році Україна експортувала 6,5—7 млн т соняшникової олії, що становило понад половину світового ринку. Проте у 2022 році обсяги скоротилися до 4,6 млн т (мінус третина), а у 2023 році відновилися частково — до 5,8 млн т. Блокада чорноморських портів призвела до кардинальних зрушень у логістиці: частка морських перевезень впала з 90 % у 2021 році до лише 35 % у 2023 році. Використання "зернових коридорів" та "шляхів солідарності" через ЄС дозволило транспортувати близько 2,5 млн т олії та шроту, але цього виявилось недостатньо для компенсації втрат. Водночас зросла роль Дунайських портів і сухопутних маршрутів через Польщу, Румунію, Словаччину та Угорщину. Така диверсифікація підтвердила здатність ринку до адаптації, однак підвищила собівартість продукції через дорожчу логістику.

Цінова ситуація на внутрішньому ринку також відображає кризовий стан. Якщо у 2021 році закупівельні ціни на насіння становили 16—18 тис. грн/т, то у 2022 році вони знизилися до 9—11 тис. грн/т (падіння майже на 40 %), а у 2023 році частково відновилися до 12—13 тис. грн/т. Це спричинило значне скорочення доходів малих і середніх фермерів, які не мали можливостей для самостійної переробки чи доступу до альтернативних каналів експорту. Водночас великі агрохолдинги, завдяки вертикальній інтеграції та власним логістичним ресурсам, змогли частково компенсувати негативні наслідки. Така ситуація

посилила соціально-економічні диспропорції у сільських регіонах.

Узагальнюючи, сучасний стан ринку соняшнику України в умовах війни можна охарактеризувати як кризовий, але з елементами адаптаційної стійкості. Виробництво завдяки сучасним технологіям зберегло базову стабільність, тоді як переробка та експорт виявили найбільшу вразливість. Цінова кон'юнктура засвідчила структурні дисбаланси між попитом і пропозицією на внутрішньому ринку, які особливо відчутні для дрібних виробників. Подальший розвиток галузі залежатиме від модернізації логістичної інфраструктури, підтримки переробних підприємств, розвитку кооперативних форм господарювання та створення ефективних механізмів інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості. Лише за умови поєднання державної підтримки, інноваційних технологій та міжнародного партнерства ринок соняшнику зможе зберегти провідні позиції України у світовій агропродовольчій системі та забезпечити вагомий внесок у відновлення національної економіки.

Ринок соняшнику України в умовах війни перебуває у кризовому стані, однак демонструє окремі ознаки адаптаційної стійкості. Виробництво зберегло базову стабільність завдяки сучасним агротехнологіям, тоді як переробна й експортна сфери зазнали найбільших втрат через блокаду портів і скорочення потужностей. Логістичні обмеження та падіння цін негативно позначилися на доходах фермерів, особливо малих і середніх виробників [6]. Подальший розвиток ринку залежатиме від модернізації інфраструктури, підтримки внутрішньої переробки та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості.

Функціонування ринку соняшнику в умовах війни супроводжується низкою проблем, які істотно знижують його ефективність та конкурентоспроможність.

Насамперед відчутними є логістичні бар'єри. Якщо у 2021 році близько 90 % експорту соняшникової олії здійснювалося через чорноморські порти, то у 2023 році ця частка скоротилася до 35 %. Перевантаження залізничних і автомобільних маршрутів призвело до того, що вартість транспортування до портів ЄС зросла більш ніж удвічі — з 35—40 дол. США за тону у 2021 р. до 80—90 дол. у 2023 р.. Це істотно знижує рентабельність експорту та обмежує доступ української продукції до традиційних ринків.

Другою важливою проблемою стали фінансові ризики. У 2021 році обсяг банківського кредитування аграрного сектору становив понад 80 млрд грн, проте у 2023 році він скоротився до 55 млрд грн. Середня відсоткова ставка за кредитами для агробізнесу піднялася з 12—14 % до 20—22 %, що ускладнило залучення обігових коштів. При цьому ринок агрострахування залишається недостатньо розвиненим: у 2023 році лише близько 5 % посівів було застраховано, що посилює фінансову нестійкість виробників.

Важливим викликом залишаються інституційні прогалини. В Україні досі не ухвалено цілісної державної програми підтримки олійно-жирової галузі в умовах війни. Хоча аграрний сектор загалом отримав у 2022—2023 рр. близько 30 млрд грн прямої державної підтримки (дотації, компенсації відсоткових ставок, пільгові

кредити), частка соняшникового комплексу в цих програмах не перевищує 10 %. Це не відповідає ролі культури у формуванні валютних надходжень та продовольчої безпеки.

Не менш значимими є цінові диспропорції. У 2021 році закупівельні ціни на насіння соняшнику коливалися в межах 16—18 тис. грн/т, але у 2022 році вони знизилися до 9—11 тис. грн/т через обмеження експорту. Водночас маржа трейдерів зросла: якщо у 2021 р. вона складала близько 7—8 % від кінцевої ціни реалізації, то у 2023 р. перевищувала 12—15 %, що посилювало дисбаланс між виробниками та посередниками.

Нарешті, ключовим структурним викликом є залежність від зовнішніх ринків. Понад 80—85 % виробленої в Україні соняшникової олії традиційно спрямовується на експорт. У 2021 році це становило близько 6,8 млн т, тоді як у 2022 році обсяг експорту скоротився до 4,6 млн т, а у 2023 році частково відновився до 5,8 млн т, однак залишився нижчим від довоєнних показників. Така експортна орієнтація робить ринок надзвичайно вразливим до будь-яких логістичних чи геополітичних обмежень.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що проблеми організаційно-економічного механізму ринку соняшнику мають комплексний характер: високі логістичні витрати, дефіцит фінансових ресурсів, інституційні прогалини, цінові диспропорції та критична залежність від зовнішніх ринків. Подолання цих бар'єрів вимагає узгоджених дій держави, бізнесу та міжнародних партнерів.

Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку соняшнику в Україні потребує багатовекторного та системного підходу, який поєднує інституційні, фінансово-економічні, логістичні та маркетингові інструменти. Комплексна модернізація цього механізму має враховувати як внутрішні структурні обмеження аграрного сектору, так і зовнішні виклики — від воєнних ризиків до волатильності світових ринків олійних культур.

Насамперед важливим завданням є інституційний розвиток. Досвід країн ЄС свідчить, що спеціалізовані державні агенції можуть стати ефективними координаторами між владою, бізнесом і міжнародними партнерами [7]. В Україні створення міжвідомчої агенції з управління експортними потоками олійних культур дозволило б забезпечити прозорість квотування, моніторинг ринку, контроль якості продукції та оперативне управління логістичними маршрутами. Це стало б своєрідним "інституційним каркасом" для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Фінансово-економічний вимір удосконалення механізму передбачає розширення доступу аграріїв до фінансових ресурсів. Одним із перспективних інструментів є система пільгового кредитування під заставу врожаю соняшнику ("grain receipts"), що вже довела ефективність у низці країн Латинської Америки та Африки. Також особливого значення набуває розвиток механізмів страхування воєнних і кліматичних ризиків. За оцінками Світового банку, втрати українського агросектору у 2022-2023 рр. через руйнування інфраструктури та кліматичні катаклізми сягнули понад 40 %

від очікуваної виручки [8]. Тому запровадження державних компенсацій логістичних витрат та системи субсидування страхових премій стане вагомим чинником стабілізації виробництва й експорту.

Логістика та інфраструктура залишаються критично важливими чинниками конкурентоспроможності ринку соняшнику. Блокування чорноморських портів засвідчило вразливість традиційних експортних маршрутів, тому актуальним є розширення переробних потужностей у прикордонних регіонах — Волині, Львівщині, Чернівеччині, Закарпатті [9]. Це дозволить скоротити витрати на транспортування та диверсифікувати канали збуту. Значну роль відіграє інтеграція з транспортною інфраструктурою ЄС: розвиток "солідарних шляхів", підвищення пропускну здатності залізничних переходів, розбудова Дунайських портів. Паралельно з цим потрібна цифровізація логістичних процесів. Використання платформ AgriChain та GrainTrack забезпечує простежуваність постачання, контроль якості та прозорість фінансових розрахунків, що є визначальними умовами для міжнародних трейдерів.

Маркетингова складова удосконалення організаційно-економічного механізму зосереджується на інноваційних інструментах просування. Диверсифікація ринків збуту — стратегічний пріоритет для України, оскільки залежність від ЄС і традиційних партнерів робить експорт вразливим до політичних і регуляторних коливань. Перспективними напрямками є Азія, Близький Схід, Північна Африка та Латинська Америка, де зростання попиту на рослинні олії щорічно сягає 3—4 %. Контрактне виробництво з міжнародними трейдерами та створення спільних підприємств підвищує стабільність збуту й фінансову підтримку виробників. Окремим інструментом формування доданої вартості є просування екологічно чистої й органічної продукції під брендом "Made in Ukraine", що відповідає світовим трендам попиту на "зелену" продукцію.

Важливим напрямом є розвиток внутрішнього ринку та переробки. Зростання внутрішньої переробки насіння соняшнику дозволяє зменшити сировинну орієнтацію експорту й підвищити маржинальність української продукції. Для прикладу, експорт 1 млн т насіння приносить країні у 2,5 рази менше валютної виручки, ніж реалізація еквівалентного обсягу у вигляді олії та шроту. Таким чином, стимулювання внутрішньої переробки напряму впливає на формування доданої вартості, розвиток суміжних галузей і створення робочих місць у сільських регіонах.

Узагальнюючи, напрями удосконалення організаційно-економічного механізму ринку соняшнику повинні поєднувати державну підтримку, інституційні новації, фінансові й страхові інструменти, розвиток сучасної логістики, маркетингову інноваційність і стимулювання внутрішньої переробки. Такий комплексний підхід дозволить підвищити стійкість і гнучкість ринку, посилити експортні позиції України, зміцнити економічну безпеку та інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості на рівних умовах із провідними країнами-виробниками.

Нині Україні потребує комплексного поєднання інституційних, фінансових, логістичних та маркетинго-

вих рішень. Ключовими завданнями є створення спеціалізованих структур для управління експортними потоками, розвиток системи кредитування й страхування ризиків, а також цифровізація логістичних процесів. Диверсифікація ринків збуту та стимулювання внутрішньої переробки дозволять зменшити сировинну орієнтацію експорту й підвищити додану вартість продукції. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню конкурентоспроможності України та її інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ринок соняшнику України в умовах воєнних викликів зазнав глибоких структурних трансформацій, які виявили слабкі місця традиційної моделі його функціонування. Воєнні ризики та руйнування інфраструктури продемонстрували надмірну залежність галузі від зовнішніх ринків, обмежену гнучкість логістичних систем і недостатній рівень інституційної підтримки. Ситуація показала, що навіть попри відносну стійкість виробництва та збереження врожайності, нестабільність у сферах переробки й експорту здатна створювати системні загрози як для аграрного бізнесу, так і для продовольчої безпеки країни.

Удосконалення організаційно-економічного механізму ринку соняшнику потребує комплексних та взаємопов'язаних рішень. По-перше, необхідним є посилення ролі держави у регулюванні, зокрема шляхом впровадження програм пільгового кредитування, страхування воєнних і кліматичних ризиків, компенсації логістичних витрат та створення міжвідомчої агенції з управління експортними потоками. По-друге, актуальною є диверсифікація ринків збуту з орієнтацією на країни Азії, Африки та Латинської Америки, що дозволить знизити залежність від обмежених каналів експорту через ЄС. По-третє, стратегічного значення набуває стимулювання внутрішньої переробки, адже зменшення сировинної орієнтації експорту забезпечить створення доданої вартості всередині країни та підвищення прибутковості аграрного сектору. По-четверте, розвиток фінансових та страхових інструментів сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості галузі й формуванню стійких бізнес-моделей для малих і середніх виробників.

Запровадження зазначених заходів дозволить не лише підвищити стійкість ринку соняшнику до зовнішніх і внутрішніх шоків, а й забезпечити збереження та зміцнення експортного потенціалу України. У перспективі це стане основою для інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості на нових, більш вигідних для України умовах, а також сприятиме збереженню статусу країни як провідного виробника та експортера соняшникової олії. Водночас трансформація ринку матиме мультиплікативний ефект для продовольчої безпеки держави, соціально-економічного розвитку сільських територій і загальної стабільності аграрного сектору.

Література:

1. Николук О. М. Інституціональна економіка: ключові положення та основні поняття. Сталий розвиток економіки. 2013. № 5. С. 43—50.

2. Федорова В. Г. Еволюція класичних теорій мережних і кластерних форм розміщення виробництва. Економіка і регіон. 2011. № 2. С. 51—54.

3. Анохин Е. В. Возможности и ограничения применения теории конкуренции М. Портера в маркетинге страны. Практический маркетинг. 2015. № 1 (215). С. 3—12.

4. Ткач О. В., Баланюк І. Ф., Копчак Ю. С., Баланюк С. І. Маркетинговий менеджмент у діяльності підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 1 (2). С. 291—296.

5. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 40.

6. Назар Р. Перспективи розвитку аграрного бізнесу в Україні в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 54.

7. Анисенко О. В., Вакар К. В. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін. Агросвіт. 2018. № 9. С. 27—32.

8. World Bank. Ukraine: Agriculture Sector Damage and Loss Needs Assessment 2022-2023. Washington, DC: World Bank, 2023. С. 15—18.

9. Солоненко Ю. В., Панасюк П. І. Державна підтримка та стимулювання бізнесу України в умовах війни. Галицький економічний вісник. 2023. Т. 82, № 3. С. 190—200.

References:

1. Nykoliuk, O. M. (2013), "Institutional Economics: Key Positions and Basic Concepts", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 5, pp. 43—50.

2. Fedorova, V. H. (2011), "Evolution of classical theory network and cluster forms for localization of production", *Ekonomika i rehion*, Vol. 2, pp. 51—54.

3. Anokhyn, E. V. (2015), "Possibilities and limitations of applying M. Porter's competition theory in country marketing", *Praktycheskyj marketynh*, vol. 1 (215), pp. 3—12.

4. Tkach, O. V., Balaniuk, I. F., Kopchak, Yu. S. and Balaniuk, S. I. (2016), "Marketing Management in the Activities of Enterprises", *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, vol. 1 (2), pp. 291—296.

5. Nehrei, M. V., Taranenko, A. A. and Kostenko, I. S. (2022), "Agricultural sector of Ukraine in wartime: problems and prospects", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 40.

6. Rohozhuk, N. (2023), "Prospects for the development of agricultural business in Ukraine during war", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 54.

7. Anysenko, O. and Vakar, K. (2018), "Development of the agricultural sector of economy of Ukraine in conditions of institutional changes", *Agrosvit*, vol. 9, pp. 27—32.

8. World Bank (2023), *Ukraine: Agriculture Sector Damage and Loss Needs Assessment 2022—2023*, World Bank, Washington, DC, pp. 15—18.

9. Solonenko, Yu. V. and Panasiuk, P. I. (2023), "State support and stimulation of Ukrainian business during wartime", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 82, no. 3, pp. 190—200.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.